

Joanna Król*

Myśleć teorią o praktyce a praktyką o teorii¹

Maria Węglińska (1936–2022) i jej udział w przygotowaniu metodycznym nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej²

Thinking Theory about Practice and Practice about Theory:

Maria Węglińska (1936–2022) and Her Contribution to the Development of Academic Early Childhood Education

Abstract: The aim of this article was to present the profile of Maria Węglińska: her life path, professional and scientific development, teaching and organisational activities. M. Węglińska was associated with early childhood education at the academic level from the very beginning of the University of Szczecin. In the years prior to that, she worked in primary education and teacher training and in-service training institutions, which not only gave her experience, but also formed her basic research interests. These were early childhood education methodology and pedeutology, and activity in these areas resulted in a number of publications that have entered the canon of methodological literature for teachers.

Keywords: pedagogy, didactics, teaching methodology, early school age.

* Joanna Król (ORCID: 0000-0003-4500-9730) – dr hab., prof. na Uniwersytecie Szczecińskim, pracuje w Katedrze Historii i Teorii Wychowania w Instytucie Pedagogiki US; kontakt: joanna.krol@usz.edu.pl.

- 1 Inspiracją do nazwania pierwszej części tematu artykułu była publikacja Doroty Klus-Stańskiej pt. *Paradygmaty dydaktyki: myśleć teorią o praktyce*, Warszawa 2018. W moim przekonaniu użyty zwrot doskonale oddaje istotę i charakter działalności badawczo-dydaktycznej Marii Węglińskiej.
- 2 Publikacja dofinansowana ze środków budżetu państwa w ramach projektu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą *Od Korczaka do Kulmowej. Dziecko i „język wczesnej edukacji”* nr projektu DNK/SP547378/2022. Kwota dofinansowania 56.870,00 złotych całkowita wartość projektu 67 070,00 złotych.

Rys biograficzny i zawodowy

Maria Węglińska urodziła się 16 kwietnia 1936 r. w rodzinie chłopskiej jako córka Jana i Katarzyny z domu Cudzitto. Miejscem urodzenia była wioska Bielmy, pow. Nisko, byłe województwo rzeszowskie. Szkołę podstawową Węglińska rozpoczęła w Bielmach, a ukończyła już w Przemyślu. Tam też, w 1955 r., uzyskała świadectwo dojrzałości w Państwowym Liceum Pedagogicznym. Również w 1955 r., na skutek zwyczajowego w latach pięćdziesiątych nakazu pracy (nr 3, 1955) została zmuszona, aby przenieść się do Szczecina, gdzie podjęła pracę w zawodzie nauczycielskim³. Analiza zapisów w aktach osobowych pozwala zidentyfikować różnorodność doświadczeń zawodowych, co – jak dowiodła przyszłość – nie pozostało bez wpływu na aktywność naukowo-dydaktyczną. Wśród szczecińskich placówek zatrudniających Węglińską znalazły się: Szkoła Podstawowa nr 10 (1955/56–1958/59), Szkoła Ćwiczeń przy Liceum Pedagogicznym (1959/60), Szkoła Podstawowa nr 43 (1960/61–1963/64), Szkoła Podstawowa nr 70 (1964/65), I Studium Nauczycielskie (1965/66–1967/68), Oddział Doskonalenia Nauczycieli (1968/69), Wyższa Szkoła Nauczycielska (1969/70–1972/73), Wyższa Szkoła Pedagogiczna (1973/74–1984/85), Uniwersytet Szczeciński (1985–2001)⁴. Uniwersytet Szczeciński, a ściślej rzecz ujmując, Instytut Pedagogiki był tym miejscem pracy, w którym pracowała najdłużej, do czasu przejścia na emeryturę. Węglińska zmarła w Szczecinie 7 stycznia 2022 r.

Różnorodność miejsc zatrudnienia i fakt, że Węglińska przeszła praktycznie przez niemal wszystkie szczeble szkolnictwa, przekładały się bezpośrednio na ukształtowanie się zarówno zainteresowań badawczych, jak i jakość praktyki pedagogicznej. Można tu więc mówić o nawarstwianiu się doświadczeń i wykorzystywaniu ich na kolejnym szczeblu zawodowym. Lata pracy w szkolnictwie podstawowym na stanowisku nauczycielki edukacji wczesnoszkolnej i krótki, ale cenny czas w Szkole Ćwiczeń przy Liceum Pedagogicznym dały swój owoc najpierw w postaci zatrudnienia w I Studium Nauczycielskim na etacie metodyka nauczania początkowego i opiekuna praktyk, a następnie w Okrę-

3 Archiwum Uniwersytetu Szczecińskiego (dalej: AUS), Akta osobowe pracowników: Maria Węglińska, sygn. 137/814, k. 23.

4 Tamże, k. 1, 6, 23.

gowym Ośrodku Metodycznym w Szczecinie w roli kierownika Sekcji Nauczania Początkowego⁵.

Lektura materiałów źródłowych przekonuje, że od samego początku Węglińska dała się poznać jako pracownik odpowiedzialny, zaangażowany i podchodzący do swoich obowiązków ze starannością. W piśmie uzasadniającym przyznanie dodatku specjalnego za pracę w I Studium Nauczycielskim czytamy: „Wyróżnia się wielką pracowitością i żarliwością w pracy wychowawczej. Bardzo dobrze organizuje praktykę asystencką w szkole ćwiczeń”⁶.

W 1969 r. Węglińska wystąpiła z podaniem o zatrudnienie w charakterze wykładowcy w Wyższej Szkole Nauczycielskiej, w Zakładzie Metodyki Nauczania Początkowego i wtedy też rozpoczął się akademicki okres życia bohaterki artykułu. Wówczas można również mówić o intensyfikacji rozwoju naukowego⁷.

Do momentu objęcia nowego stanowiska Węglińska ukończyła w 1959 r. Studium Nauczycielskie nr 2 w Poznaniu, kierunek pedagogika ze specjalnością nauczania początkowego. Tematem pracy dyplomowej było „Wykorzystanie własnego środowiska w nauczaniu przyrody i geografii w klasach I–IV szkoły podstawowej”. Obrona pracy dyplomowej zbiegła się w czasie z podjęciem studiów zaocznych na Uniwersytecie Warszawskim na kierunku pedagogika. Studia ukończyła w czerwcu 1963 r. obroną pracy magisterskiej pt. „Praca szkoły a wizytacja” pod kierunkiem prof. dra Tadeusza Pasierbińskiego⁸.

Zatrudnienie w WSN na stanowisku wykładowcy przedmiotów pedagogicznych w połączeniu z dbałością dyrekcji wspomnianej instytucji o rozwój naukowy pracowników spowodowało przystąpienie do kolejnego etapu rozwoju zawodowego – o charakterze naukowym. Niemal zaraz po angażu, tj. w 1970 r. Węglińska została skierowana na studia doktoranckie do Poznania, które ukończyła dwa lata później. Pracę doktorską napisała pod kierunkiem

5 AUS, Akta osobowe pracowników: Maria Węglińska, sygn.137/814, k. 21, 23; M. Węglińska, *Moje życie*, „Nauczyciel i Szkoła”, 8(2000) s.218.

6 Archiwum Państwowe w Szczecinie (dalej: APS), Studium Nauczycielskie I im. K. J. Gałczyńskiego w Szczecinie, sygn. 174, Sprawy kadrowe – opinie, zaświadczenia, nagrody, przeszeregowania 1966–1967, Pismo z 19 grudnia 1966 r. do KOSS od Dyrekcji I SN, k. 44.

7 AUS, Akta osobowe pracowników: Maria Węglińska, sygn.137/814, k.31.

8 M. Węglińska, *Moje życie*, s. 218.

doc. dra hab. Benona Bromberka i nosiła ona tytuł „Nauczyciele klas początkowych i ich stosunek do wykonywanego zawodu”. Rozprawa zyskała pozytywne recenzje autorstwa doc. dr hab. Haliny Baczyńskiej i prof. dra hab. Tadeusza Wróbla i na ich podstawie 10 maja 1976 r. Rada Wydziału Nauk Społecznych uchwaliła nadanie Węglińskiej stopnia doktora nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki⁹. W praktyce oznaczało to przejście na etat adiunkta najpierw w powstałej w 1973 r. Wyższej Szkole Pedagogicznej, a później w zrodzonym z niej w 1985 r. Uniwersytecie Szczecińskim.

W 1991 r. Węglińska podjęła starania o wszczęcie przewodu habilitacyjnego na Wydziale Nauk Społecznych UAM w Poznaniu. Podstawą uzyskania stopnia doktora habilitowanego miał być dorobek naukowy, którego zwieńczeniem była rozprawa habilitacyjna pt. „Postawy czytelnicze dzieci w młodszym wieku szkolnym”¹⁰. Po uzyskaniu pozytywnych recenzji wydawniczych ukazała się ona drukiem nakładem Wydawnictwa Naukowego Uniwersytetu Szczecińskiego¹¹. W lutym 1992 r. na posiedzeniu Rady Instytutu Pedagogiki UAM zaproponowano kandydatów do komisji habilitacyjnej w osobach profesorów: Bromberka, Jerzego Kujawińskiego, Józefa Skrzypczaka, Marii Tyszkowej i Zbigniewa Kwiecińskiego, a jednocześnie przeprowadzono dyskusję nad wnioskiem dr Węglińskiej. Doceniając bogactwo dorobku naukowego, co znalazło wyraz w pozytywnych wstępnych recenzjach prof. Kujawińskiego prof. Bromberka¹², wskazano jednocześnie na niedociągnięcia natury metodologicznej rozprawy habilitacyjnej. Stało się to podstawą niepomyślnej dla Węglińskiej decyzji Rady Wydziału Nauk Społecznych z 9 marca 1992 r. skutkującej wycofaniem przez nią dokumentów habilitacyjnych¹³.

9 Archiwum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (dalej: AUAM), Wydział Nauk Społecznych, Akta doktorskie Marii Węglińskiej, sygn. 825/1044.

10 AUAM, Wydział Nauk Społecznych, Akta habilitacyjne Marii Węglińskiej, sygn. 825/1045, k. 1.

11 M. Węglińska, *Postawy czytelnicze dzieci w młodszym wieku szkolnym*, Szczecin 1991.

12 AUS, Akta osobowe pracowników: Maria Węglińska, sygn. 137/814, k. 185–194.

13 AUAM, Wydział Nauk Społecznych, Akta habilitacyjne Marii Węglińskiej, sygn. 825/1045, k. 8–11.

Niekorzystny dla Węglińskiej bieg wydarzeń nie zmienił jednak faktu, że zarówno zgromadzony dorobek, jak i ustalenia z książki habilitacyjnej z powodzeniem przekładały się na wartościową i lokującą się na wysokim poziomie aktywność badawczą i dydaktyczną w kolejnych latach pracy. Jak wspomniano, mieszczący się w strukturze Uniwersytetu Szczecińskiego Instytut Pedagogiki był docelowym miejscem pracy Węglińskiej. Biorąc pod uwagę różnorodne przemiany strukturalne Instytutu, były to kolejno: Zakład Dydaktyki Ogólnej, Zakład Pedagogiki Wczesnoszkolnej, Zespół Pedagogiki Wczesnoszkolnej, a od 2000 r. Pracownia Pedagogiki Wczesnoszkolnej¹⁴.

Aktywność dydaktyczna i organizacyjna

Podstawowe zainteresowania naukowe Węglińskiej, czyli pedeutologia i dydaktyka nauczania początkowego, były zarazem kanwą jej działalności dydaktycznej i organizacyjnej. Wszystkie formy zajęć (wykłady, ćwiczenia, seminaria), które prowadziła ze studentami, odnosiły się do pola edukacji wczesnoszkolnej i były realizowane przede wszystkim na kierunkach nauczycielskich. Pod tym kątem były również sprofilowane obozy naukowe, które Węglińska prowadziła przez bez mała 25 lat. Miejszem ich organizowania były zazwyczaj peryferyjne w stosunku do Szczecina miejscowości i to głównie osady wiejskie. Była to niewątpliwie zaleta, gdyż studenci mogli na nich doświadczyć pracy oświatowej w różnorodnych środowiskach społecznych. Pozwoliło to na poszerzenie ich horyzontów pedagogicznych i zdobycie cennego doświadczenia procentującego w przyszłej pracy zawodowej. Ponadto realizacja tej formy aktywności studenckiej dawała inną wymierną dla nich korzyść. Zebrane podczas trwania obozu naukowego przez studentów materiały były następnie przez nich wykorzystywane w pracach magisterskich. Korzystała z nich również sama Węglińska przy opracowywaniu kolejnych publikacji naukowych. Wszystkie prace magisterskie wypromowane przez nią mieściły się w zakresie edukacji wczesnoszkolnej¹⁵.

14 J. Król, *Instytut Pedagogiki – struktura organizacyjna, władze i infrastruktura*, w: *Instytut Pedagogiki (1985–2015)*, red. J. Król, E. Magiera, Szczecin 2015, s. 51–64.

15 M. Węglińska, *Moje życie*, s. 219.

Drugim istotnym wymiarem jej dydaktycznej aktywności, który stanowi jednocześnie dowód jej konsekwencji w aspekcie zainteresowań badawczych, był udział w różnorodnych formach doskonalenia nauczycieli nauczania początkowego (używając ówczesnej nomenklatury). Instytucjami, z którymi współpracowała, wykorzystując efektywnie swoje doświadczenie, to szczecińskie oddziały Doskonalenia Nauczycieli i Centrum Doskonalenia Nauczycieli im. Władysława Spasowskiego. Ważnym wydarzeniem był w tym zakresie udział w charakterze konsultanta w XI Sesji Postępu Pedagogicznego poświęconego problematyce pracy z uczniem zdolnym¹⁶. Wagę tego przedsięwzięcia oddaje fakt, że jego pokłosiem była publikacja przygotowana pod kierunkiem Węglińskiej pt. *Jak pracować z uczniem zdolnym*¹⁷, w której zgromadzone zostały istotne z punktu widzenia dydaktycznego materiały autorstwa nauczycieli i z myślą o nauczycielach.

Wymieniona publikacja jest jednak tylko jedną z wielu, która mieści się w dorobku Węglińskiej i która jest dowodem jej nadzwyczajnej troski o jakość pracy dydaktycznej nauczyciela. Jeżeli przyjrzymy się obszarom badawczym i ich reprezentacjom w postaci książek czy artykułów, to zobaczymy niekwestionowane bogactwo prac o tematyce dydaktycznej, a zwłaszcza metodycznej z zakresu edukacji wczesnoszkolnej.

Obszary zainteresowań badawczych

W niniejszym artykule niejednokrotnie padło stwierdzenie, że główne zainteresowania badawcze Węglińska koncentrowała na dydaktyce i pedeutologii, co wyraża zarówno opisana powyżej droga rozwoju zawodowego, aktywność dydaktyczno-organizacyjna, jak i kolejno uzyskiwane awanse naukowe. Profil badawczy Węglińskiej był więc klarownie określony i można go potraktować jako oś, wokół której konceptualizowała swoje obszary poszukiwań naukowych, ale i metodycznych. Dla potrzeb niniejszej narracji można je podzielić na pięć podstawowych.

16 M. Węglińska, *Moje życie*, s. 219.

17 *Jak pracować z uczniem zdolnym w klasach I–III? Poradnik dla nauczycieli*, red. M. Węglińska, Szczecin 1990.

Metodyka wczesnej edukacji

Dydaktyka, a zwłaszcza szczegółowa w postaci metodyki nauczania w klasach I–III była jednym z filarów pracy badawczej Węglińskiej. Poświęciła temu zagadnieniu wiele książek i artykułów, spośród których najbardziej ogólne założenia prezentuje publikacja *Jak przygotować się do lekcji? Wybór materiałów dydaktycznych*¹⁸. Jest to swoiste kompendium wiedzy dydaktyczno-metodycznej, którego znaczenie autorka wyraziła słowami: „sprawne przeprowadzenie lekcji zgodnie ze wskazówkami dydaktyki, metodyki zależy w dużej mierze od przygotowania się nauczyciela do lekcji [...] Jednym z czynników zapobiegających rutynie jest umiejętne planowanie codziennej pracy dydaktyczno-wychowawczej”¹⁹. Przedstawione w trzynastu rozdziałach treści dotyczą m.in. budowy planu lekcji, jej typologii, prezentacji ćwiczeń rozwijających myślenie dywergencyjne i konwergencyjne, zagadnienia motywacji, konstrukcji konspektu, problematyki celów kształcenia, klasyfikacji metod, form pracy uczniów i środków dydaktycznych²⁰. Zamyśl napisania tego typu publikacji najlepiej oddają słowa samej Węglińskiej: „Uważam, że [...] stworzyłam nauczycielowi możliwość twórczej pracy w przygotowaniu lekcji, napisaniu konspektu (planu) lekcji”²¹.

Nową odsłoną powyższej publikacji, która stanowiła wyjście naprzeciw potrzebom nauczycieli związanym z ówczesną, podjętą w 1999 r. reformą systemu edukacji, wprowadzającą kształcenie zintegrowane w klasach I–III, była książka *Jak przygotować się do zajęć zintegrowanych?*²². Jej ukazanie się recenzent ujął w słowach: „Dużo mówi się i pisze o edukacji zintegrowanej w klasach początkowych, prezentując cele, zadania i przykłady. Brak do tej pory prac metodycznych o przygotowaniu nauczyciela do lekcji, które stanowi jeden z elementów podstawowych współczesnego procesu nauczania-uczenia się”²³. Węglińska

18 M. Węglińska, *Jak przygotować się do lekcji? Wybór materiałów dydaktycznych*, Kraków 1997.

19 Tamże, s. 7.

20 Tamże, *passim*.

21 Tamże, s. 8.

22 M. Węglińska, *Jak przygotować się do zajęć zintegrowanych?*, Kraków 2002.

23 P. Kowolik, „*Jak przygotować się do zajęć zintegrowanych?*”, *Maria Węglińska*, Kraków 2002: [recenzja], „*Nauczyciel i Szkoła*”, 3–4 (2002) s.390.

wykorzystała klucz zastosowany w poprzedniej publikacji i skoncentrowała się kolejno na: budowie konspektu z uwzględnieniem wymogów formalnych, zagadnieniu planowania w wybranych ujęciach teoretycznych oraz na różnych typach placówek oświatowych, zasadach kształcenia, metodach i formach edukacyjnych oraz środkach dydaktycznych. Klamrą spinającą była tu kategoria integracji i związane z nią różnorodne rozwiązania w zakresie nauczania i wychowania zintegrowanego. Cennym uzupełnieniem książki były modelowe scenariusze zajęć na podstawie wybranych programów autorskich²⁴.

Nauczyciel-praktyk lub kandydat na nauczyciela mógł treść powyższych publikacji potraktować jako etap propedeutyczny wprowadzający w obszar metodyki szczegółowej, która znalazła swoją reprezentację w kolejnych cennych pozycjach Węglińskiej. Poprzednie uogólniały doświadczenia wywiedzione z pracy nauczyciela oraz stanowiły wyraz rzetelnej wiedzy specjalistycznej/przedmiotowej autorki, natomiast te przedstawiane w kolejnej części artykułu związane są z prowadzonymi przez Węglińską badaniami. Szczególne miejsce zajęła problematyka form wypowiedzi, gdyż, jak trafnie pisała sama autorka: „Nauka poprawnego wyrażania myśli w mowie i piśmie to jeden z trudniejszych procesów”²⁵. Formami wypowiedzi, które stały się przedmiotem kolejnych publikacji, były: list, opis, obrazek. W każdej z publikacji struktura treści była porównywalna i można ją sprowadzić do następujących elementów: teoretycznego ujęcia danej formy wypowiedzi i założeń metodyczno-programowych w świetle literatury; osadzenie analizowanej formy wypowiedzi w ówczesnych programach nauczania; metodycznego ujęcia podjętej problematyki wraz z przedstawieniem gotowych wskazówek metodycznych oraz wyniki badań empirycznych prezentujące umiejętności dzieci w badanym zakresie²⁶. Prowadzone badania eksperymentalne za każdym razem okazywały się istotne i wskazujące na pilną potrzebę podnoszenia efektywności pracy nauczyciela w obszarze wszystkich wymienionych powyżej form wypowiedzi. Ujawniony niedostatek umiejętno-

24 M. Węglińska, *Jak przygotować się do zajęć zintegrowanych*.

25 Taż, *List jako forma wypowiedzi w klasach początkowych*, Szczecin 1997, s. 7.

26 Taż, *List jako forma wypowiedzi w klasach początkowych*; Taż, *Opis jako forma wypowiedzi w klasach początkowych*, Warszawa 1989; taż, *Jak pracować z obrazkiem*, Kraków 2000.

ści uczniów w tych obszarach²⁷ prowadził Węglińską do stale powtarzanego, jakże słusznego, wniosku, o widocznym powiązaniu między jakością działań dydaktycznych nauczyciela a osiągnięciami dzieci w zakresie formułowania wypowiedzi ustnych i pisemnych²⁸. Był to równocześnie asumpt do sformułowania równie zasadnego wniosku o przydatności omawianych publikacji w praktyce pedagogicznej. Ich autorka za każdym razem określała swój cel jako pomoc nauczycielowi w jego zmaganiach dydaktycznych i ułatwieniu realizacji niełatwych przecież zadań²⁹. Dowodem potwierdzającym tę intencję jest fakt, że każda z publikacji była zaopatrzona w modelowe rozwiązania metodyczne umieszczone w treści lub też w postaci aneksu.

Funkcję poradnikową pełniły również późniejsze dwie książki pisane pod redakcją Węglińskiej. Przedmiotem pierwszej była równie istotna jak w omówionej powyżej forma wypowiedzi, jaką jest opowiadanie³⁰. Książka składa się z trzech części, w których przedstawiono charakterystykę opowiadania w ujęciu metodycznym (autorstwa Węglińskiej), sposoby kształtowania umiejętności redagowania opowiadania oraz opowiadanie w perspektywie wypowiedzi poszczególnych metodyków wczesnej edukacji. Zadanie tak dobranych tekstów zostało przez ich redaktor określone jako „dostarczenie nauczycielom materiału do twórczego naśladownictwa, które będzie polegało na przekształceniu podanych przykładów i dostosowaniu ich do własnych warunków pracy”³¹. Analogiczny zamysł przyświecał też wydaniu drugiej publikacji zatytułowanej *Jak*

27 Taż, *List jako forma wypowiedzi w klasach początkowych*, s. 69–99; taż, *Opis jako forma wypowiedzi w klasach początkowych*, s. 102–116; taż, *Jak pracować z obrazkiem*, s. 99–126; taż, *Umiejętność adresowania listu przez uczniów klasy III na przykładzie środowiska wielkomiejskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Prace Instytutu Pedagogiki”, 1 (1997) s. 127–134.

28 Taż, *List jako forma wypowiedzi w klasach początkowych*, s. 98; taż, *Opis jako forma wypowiedzi w klasach początkowych*, s. 117; M. Węglińska, *Jak pracować z obrazkiem*, s. 127; taż, *Umiejętność adresowania listu przez uczniów klasy III na przykładzie środowiska wielkomiejskiego*, s. 133.

29 Taż, *List jako forma wypowiedzi w klasach początkowych*, s. 8; taż, *Opis jako forma wypowiedzi w klasach początkowych*, s. 5; taż, *Jak pracować z obrazkiem*, s. 12.

30 *Opowiadanie jako forma wypowiedzi w klasach początkowych*, red. M. Węglińska, Kraków 1997.

31 Tamże, s. 7.

*pracować z uczniem zdolnym w klasach I–III? Poradnik dla nauczycieli*³². Jest to książka wyjątkowa, bo powstawała w latach 1988–1990 jako efekt współpracy Węglińskiej z nauczycielami w ramach ośmiu konferencji przedmiotowo-metodycznych i trzydziestu zespołów samokształceniowych, których wysiłek koncentrował się właśnie wokół problematyki pracy z uczniem zdolnym. W efekcie podjętych działań, obejmujących również konsultacje z rodzicami uczniów zdolnych, nauczyciele metodycy i akademicy pod kierunkiem Węglińskiej opracowali przewodnik dla nauczyciela najmłodszych klas szkoły podstawowej. Było to swoiste vademecum wiedzy o zdolnościach i uzdolnieniach, którego cel określono jako „wyprowadzenie istoty rozumienia zjawiska, jakimi są zdolności i uzdolnienia z teoretycznego i praktycznego punktu widzenia psychologii i pedagogiki poprzez przyporządkowanie tej wiedzy przedmiotom programem nauczania objętych w klasach I–III. Staraliśmy się [...] wyeksponować charakterystyczne cechy zdolności specjalnych z uwzględnieniem sposobów i form pracy”³³.

Ponownego podkreślenia wymaga fakt, że wszystkie z prezentowanych powyżej książek miały niezbywalny walor praktyczny i poprzez rozbudowaną część metodyczną stanowiły dla nauczyciela cenną pomoc w jego pracy dydaktycznej.

Edukacja czytelnicza

Problematyka czytelnictwa, zwłaszcza w odniesieniu do dzieci w młodszym wieku szkolnym, były dla Węglińskiej przedmiotem szczególnej troski i namysłu badawczego. Ma to związek z zainteresowaniami naukowymi, ale również drogą zawodową. Nie można bowiem zapominać o tym, że Węglińska w ważnej dla siebie placówce, jakim było Studium Nauczycielskie, zatrudniona była na Wydziale Filologii Polskiej³⁴. Ten czas niewątpliwie uczulił ją na kwestie kultury czytelniczej, która jest przecież problemem ponadczasowym, a z perspektywy dzi-

32 *Jak pracować z uczniem zdolnym w klasach I–III? Poradnik dla nauczycieli*, red. M. Węglińska, Szczecin 1990.

33 G. Konarzewska, Wstęp, w: *Jak pracować z uczniem zdolnym w klasach I–III?*, s. 5–6.

34 APS, Studium Nauczycielskie i im. K. J. Gałczyńskiego w Szczecinie, sygn. 270, Wykaz imienny pracowników naukowych poszczególnych wydziałów, k. 1.

siejszej przybrała charakter alarmistyczny. Ponadto fakt, że jedna z publikacji z tego obszaru zaplanowana była jako książka habilitacyjna, również nie pozostawał bez znaczenia. Poprzedzała ją jednak inna książka zatytułowana *Czytelnictwo uczniów w młodszym wieku szkolnym*³⁵. W uzasadnieniu wyboru tematu autorka wskazywała na występujący wówczas (1988) brak pogłębionych badań nad problemem czytelnictwa dzieci w tej grupie wiekowej przy jednoczesnym znaczeniu, jaki ma kontakt z książką dla optymalnego rozwoju człowieka³⁶. Przeprowadzona przez Węglińską diagnoza stanu czytelnictwa dzieci w młodszym wieku szkolnym i jego uwarunkowań jednoznacznie wskazała na wysoką korelację między zainteresowaniami czytelnickimi dziecka a jego środowiskiem społecznym w wymiarze materialnym i tym, co współcześnie określamy mianem habitusu (szczególnie znaczenie miała tu osoba matki). Wyniki uzyskanych badań Węglińska spożytkowała na cenne i jak zwykle praktyczne wskazówki pedagogiczne zarówno dla rodziców, jak i nauczycieli³⁷.

Problematyka podjęta w tej pracy została rozwinięta w następnej, która w ocenie Węglińskiej miała charakter kluczowy w jej dorobku³⁸. Książka składa się z ośmiu rozdziałów, w których omówiono m.in. kwestie: startu czytelniczego dzieci (w tym rolę rodziny); czytelnictwo dzieci w młodszym wieku szkolnym (efektywność czytania i zainteresowania czytelnicze); kształtowanie postaw czytelniczych w ujęciu teoretycznym; stosunek dzieci do lektury (wymiar poznawczy, emocjonalny i praktyczny); rola czynników biopsychicznych i środowiskowych w różnicowaniu postaw czytelniczych (status płci i wieku, udział rodziny i jej działania wychowawcze oraz wiedza matek o postawach czytelniczych swoich dzieci)³⁹. Przeprowadzone badania empiryczne ponownie skłoniły Węglińską do sformułowania pod adresem rodziców i nauczycieli wniosków praktycznych, które można nazwać apelem o intensyfikację działań wychowawczych i dydaktycznych w kierunku rozwijania kultury czytelniczej⁴⁰.

35 M. Węglińska, *Czytelnictwo uczniów w młodszym wieku szkolnym*, Szczecin 1988.

36 Tamże, s.3–4.

37 Tamże, s. 100–107.

38 Taż, *Postawy czytelnicze dzieci w młodszym wieku szkolnym*.

39 Tamże.

40 Tamże, s. 234–242.

Problematykę czytelnictwa dzieci na etapie wczesnej edukacji w zakresie postaw, zainteresowań czytelniczych oraz roli środowiska rodzinnego Węglińska rozwijała następnie w kolejnych publikacjach, w których przedstawiała wyniki systematycznie przeprowadzonych przez siebie badań empirycznych, za każdym razem stanowiących podstawę do formułowania wskazań do pracy i kreślenia projektów badawczych i wychowawczo-dydaktycznych⁴¹.

Pedagogika i psychologia kształcenia

Nieodłącznym elementem efektywnego procesu nauczania jest zagadnienie motywacji i postaw uczniów wobec szkoły i własnej aktywności w zakresie kształcenia. Problematyka ta niejako naturalnie wpisywała się w profil badawczy Węglińskiej, gdyż stanowiła zasadne poszerzenie podejmowanych przez nią kwestii metodycznych. Pytaniem, które nasuwa się nieodzownie w sytuacji, gdy chce się analizować przebieg działalności dydaktycznej nauczyciela, a następnie wspomóc go w jego wysiłku, jest to, które odwołuje się do osoby wychowanka i jego gotowości do czynnego udziału w procesie nauczania. Za punkt wyjścia można tu uznać ogólną postawę ucznia wobec szkoły, tematyce tej Węglińska poświęciła książkę pod tytułem *Stosunek uczniów klas niższych szkoły podstawowej do nauki*⁴². Autorka wyszła z założenia, że badania w tej mierze są niezbędne, gdyż „nauczanie początkowe wyznacza kierunek działań pedagogicznych oraz warunkuje dalsze losy i karierę szkolną uczniów”⁴³. Podstawą napisania książki stały się badania przeprowadzone pod kierunkiem Węglińskiej przez studentów przebywających na obozie naukowym w Przybiernowie

41 Taż, *Postawy czytelnicze dzieci wielkomiejskich (analiza porównawcza)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Prace Instytutu Pedagogiki i Psychologii”, 21 (1995) s. 63–75; taż, *Stosunek dzieci w młodszym wieku szkolnym do czytelnictwa czasopism w zależności od środowiska*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Prace Instytutu Pedagogiki”, 2 (1999), s. 243–256; taż, *Stosunek do czytelnictwa w wypowiedziach uczniów w młodszym wieku szkolnym i ich matek (na przykładzie środowiska wiejskiego)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Prace Instytutu Pedagogiki”, 3 (2000) s. 27–36.

42 Taż, *Stosunek uczniów klas niższych szkoły podstawowej do nauki*, Szczecin 1982.

43 Tamże, s.6.

i Kamieniu Pomorskim w latach 1978–1979⁴⁴. Cezura czasowa badań wydaje się być mocno odległa wobec czasu wydania książki, czego sama autorka była świadoma⁴⁵, ale jednocześnie nie mogła uznać za zdezaktualizowany podjętego tematu. Postawa ucznia zarówno wobec nauki, nauczyciela, poszczególnych przedmiotów, jak i niektórych aktywności związanych z nauką jest problemem ponadczasowym. Dzieje się tak zwłaszcza w odniesieniu do etapu edukacji wczesnoszkolnej, gdy czas spędzony w szkole jest „okresem wyjątkowo ważnym dla przyszłości każdego dziecka. Jest to okres wyjątkowo pozytywnych (jak nigdy potem) postaw uczniów wobec nauki, a więc nauczyciela przedmiotów nauczania i szkoły”⁴⁶. Dla pedagogów płyną z tego tytułu konkretne wnioski pedagogiczne, które zdaniem Węglińskiej są tym ważniejsze, że „uświadomienie przez nauczycieli ogromnych możliwości, jakie się przed nimi otwierają, zobowiązuje do tego, by nie wykorzystać, ale podtrzymać i umocnić te pozytywne postawy wobec nauki”⁴⁷.

Świadomość wagi podjętego problemu spowodowała jego kontynuację w kolejnej publikacji pt. *Motywacje szkolne dzieci w młodszym wieku*⁴⁸. Praca składa się z czterech rozdziałów, w których autorka poruszała zagadnienie motywacji szkolnych dzieci w aspekcie uczenia się, wykonywania pracy domowej, uczęszczania do szkoły, czytania różnych form słowa drukowanego, czynników warunkujących sympatię do nauczyciela, emocjonalnego stosunku dzieci do różnorodnych postaci, czynności szkolnych oraz nauczyciela-wychowawcy⁴⁹. Publikacja, jak wskazuje Węglińska, była „rezultatem wieloletnich doświadczeń, zdobytych w bezpośredniej pracy z dziećmi, stałej wymiany doświadczeń z nauczycielami szkół województwa szczecińskiego oraz własnych badań. Oparta jest także na badaniach przeprowadzonych w ramach seminarium magisterskiego”⁵⁰. Punktem wyjścia do zaprezentowania efektów

44 Tamże.

45 Tamże.

46 Tamże, s.110.

47 Tamże.

48 Tamże, *Motywacje szkolne dzieci w młodszym wieku*, Szczecin 1999.

49 Tamże, s.8.

50 Tamże, s.9.

przeprowadzonych badań diagnostycznych jest teoretyczna analiza zarówno motywacji z uwzględnieniem prawidłowej jej terminologii, cech, źródeł, określenia roli motywacji w procesie uczenia się, przebiegu kształtowania motywów oraz jego zaburzeń, jak i czynników kształtujących motyw⁵¹. Tradycyjnie efekty zrealizowanych badań posłużyły Węglińskiej do sformułowania cennych wskazówek dla nauczycieli postulujących zarówno potrzebę ich samokształcenia w tematyce motywacji, jak i istoty oraz znaczenia wczesnej edukacji. Uwagę zwracają również sugestie w odniesieniu do treści kształcenia i doskonalenia pedagogicznego, w którym – zdaniem Węglińskiej – szczególną uwagę należałoby zwrócić na rozwijanie kompetencji psychologicznych nauczycieli, tj. „umiejętności poznania motywów, ich kształtowania, korygowania w procesie kształcenia”⁵² oraz rozwijania u nich samych pozytywnej motywacji, która jest warunkiem efektywnego budzenia jej u uczniów⁵³.

Odkryta w powyżej omawianych badaniach zależność między motywacjami ucznia a jego środowiskiem społecznym⁵⁴ skierowała uwagę Węglińskiej na najbliższe otoczenie dziecka. Dało to rezultat w postaci odrębnej publikacji zatytułowanej *Wiedza matek o postawach i motywacjach dzieci w młodszym wieku szkolnym*⁵⁵. Autorka słusznie zauważyła: „Bez rzeczywistego współdziałania podstawowych w życiu dziecka środowisk szkoła nie może osiągnąć swoich celów albo osiąga je połowicznie. Aby więc współdziałanie nauczycieli i rodziców w procesie edukacji było skuteczne, obie strony powinny wykazać się znajomością problemów związanych z edukacją dziecka w młodszym wieku szkolnym. Kształtowanie pozytywnych postaw uczniów wobec szkoły może mieć miejsce tylko wtedy, gdy działalność rodziny i szkoły będzie ukierunkowana na stymulowanie rozwoju dziecka, na wyzwalanie jego indywidualnych możliwości”⁵⁶. Wyrażone przekonanie stało się jednocześnie przesłanką do przeprowadzenia badań empirycznych, w których analizowano wiedzę matek w zakre-

51 Tamże, s.11–38.

52 Tamże, s.134.

53 Tamże, s.135.

54 Tamże, s.132–133.

55 Taż, *Wiedza matek o postawach i motywacjach dzieci w młodszym wieku szkolnym*, Szczecin 1999.

56 Tamże, s. 10.

sie postaw i motywacji swoich dzieci. Obejmowały one dwa główne zagadnienia: emocjonalny stosunek dzieci do szkoły i motywacje szkolne dzieci, które zostały dodatkowo zróżnicowane ze względu na środowisko, pochodzenie społeczne i wykształcenie matek. Zrealizowane badania były dla Węglińskiej impulsem do sformułowania celnych wniosków i zaleceń, których odbiorcami były nie tylko matki, ale środowisko domowe dziecka. Wśród najważniejszych znalazły się m.in.: pogłębianie wiedzy z zakresu postaw i motywacji, zdobycie lepszej orientacji w zakresie znajomości emocjonalnego stosunku dzieci do szkoły oraz ich motywacji do nauki, stworzenie warunków sprzyjających kształtowaniu postaw pozytywnych wobec czynności szkolnych i ograniczanie motywów lękowych⁵⁷. Mimo upływu niemal ćwierć wieku od daty publikacji książki przedstawione w niej postulaty nie tracą nic na aktualności.

Pedeutologia

Osoba nauczyciela, a zwłaszcza jego praca dydaktyczna była obecna we wszystkich publikacjach Węglińskiej. Nie mogło być zresztą inaczej, skoro niemal od początku drogi zawodowej i naukowej kwestia odpowiedniego przygotowania kadry pedagogicznej do procesu nauczania była dla Węglińskiej przedmiotem namysłu badawczego i działań praktycznych. W centrum znalazła się głównie problematyka z zakresu metodyki nauczania, badania jakości tego procesu i uwarunkowań natury pedeutologicznej. Wyrazem tych zainteresowań była książka podnosząca aspekt związku między jakością pracy dydaktycznej nauczyciela a efektywnością pracy uczniów wczesnej edukacji w szkolnej⁵⁸. Publikacja, poprzez poruszane zagadnienia, wyraźnie nawiązuje do wcześniej wydanej pozycji prezentującej opis jako jedną z form wypowiedzi. Zaakcentowana wówczas zależność między osiągnięciami uczniów w zakresie umiejętności konstruowania opisu a jakością pracy nauczycielskiej stała się pretekstem do przedstawienia efektów badań typu weryfikacyjno-eksperymentalnych w tym obszarze. Realizacja starannie zaprojektowanego eksperymentu pedagogicznego w natu-

57 Tamże, s. 143.

58 Taż, *Jakość pracy dydaktycznej nauczyciela a efekty uczniów klasy III z języka polskiego (na przykładzie opisu jako formy wypowiedzi)*, Szczecin 1996.

ralnych warunkach szkolnych z podziałem na klasy eksperymentalne i kontrolne dowiodły słuszności założonych wcześniej hipotez. Innymi słowy pojawiła się wyraźna korelacja między dokładnym planowaniem procesu dydaktycznego przez nauczycieli w klasach eksperymentalnych a osiągnięciami uczniów w zakresie umiejętności opisu jako formy wypowiedzi i znajomości jego reguł. W oparciu o wyniki badań Węglińska sformułowała sugestie dotyczące kształtowania kompetencji w zakresie samodzielnego redagowania opisu, tj.: zachęcenia nauczyciela do częstszego korzystania ze specjalistycznej literatury metodycznej, stosowania różnorodnych rodzajów opisu oraz projektowania większej liczby lekcji kształcącej tę umiejętność, odwoływania się do różnorodnej wiedzy dziecka i stosowania zasady stopniowania trudności⁵⁹.

Poszerzeniu wiedzy pedeutologicznej może służyć książka pt. *Nauczyciele klas początkowych i ich stosunek do wykonywanego zawodu*⁶⁰, czyli wydana drukiem rozprawa doktorska. W celu rozwiązania podjętego w tytule problemu Węglińska przeprowadziła badania wśród nauczycieli ówczesnego województwa szczecińskiego i studentów nauczania początkowego Wyższej Szkoły Nauczycielskiej. Analizie został poddany profil socjodemograficzny nauczycieli, stosunek do wykonywanego zawodu oraz jego uwarunkowania⁶¹. Z racji czasu przeprowadzonych badań (1971) ich wyniki można jednak traktować już w perspektywie historyczno-edukacyjnej. Aktualna za to pozostaje wyrażona w publikacji kontestacja o wzajemnej zależności między pozytywnym stosunkiem do swojego zawodu, poczuciem satysfakcji zawodowej a jakością pracy dydaktycznej pedagogów⁶².

Uzupełnieniem zaprezentowanych obszarów badawczych i wymiernych efektów jest książka, która wymyka się wprawdzie powyższemu podziałowi, ale stanowi niezmiernie ważny punkt w dorobku naukowym Marii Węglińskiej. Można z dużym prawdopodobieństwem stwierdzić, że dla wielu pokoleń studentów jest to pozycja, której oddaliby palmę pierwszeństwa. Mowa o poradniku pisania pracy magisterskiej wpierw napisanej z myślą o studen-

59 Tamże, s. 105–107.

60 Taż, *Nauczyciele klas początkowych i ich stosunek do wykonywanego zawodu (na przykładzie byłego województwa szczecińskiego)*, Warszawa-Poznań 1979.

61 Tamże, passim.

62 Tamże, s. 112–113.

tach nauczania początkowego, a w następnej wersji już skierowanej do ogółu studentów bez różnicowania kierunku. W obydwu pozycjach autorka w niezwykle klarowny sposób przedstawiła i scharakteryzowała kolejne etapy tworzenia pracy dyplomowej: od sformułowania tematu poprzez wybór odpowiednich metod i technik aż po zestaw wyrażen i pomocnych zwrotów przy końcowej redakcji⁶³. Miara powodzenia publikacji jest fakt, że druga z nich ma jak dotychczas osiem wydań, a ze wskazówek Węglińskiej korzystają kolejne generacje studentów.

Podsumowanie

Maria Węglińska jest autorką kilkunastu prac autorskich, rozpraw w pracach zwartych i artykułów naukowych. Długoletnia praca w szkolnictwie podstawowym i w zakładach podnoszących kwalifikacje zawodowe nauczycieli umożliwiły Węglińskiej dostrzec nie tylko trudności, z jakimi mierzyli się nauczyciele w działalności dydaktycznej, ale i brak wsparcia natury metodycznej. Nie będzie przesadą stwierdzenie, że całą swoją aktywność badawczą i zawodową Węglińska poświęciła staraniom o podniesienie jakości pracy nauczycielskiej i pomoc, aby pedagodzy nie czuli się w realizowanym przez siebie procesie nauczania osamotnieni. Wydawane przez nią publikacje stały się niezwykle cenne i przydatne nie tylko dla kandydatów na nauczycieli czy już rozpoczynających pracę, ale i tych, którzy pracowali w zawodzie już wiele lat. Książki jej autorstwa są, mimo upływu lat, nieustannie w obiegu czytelnicznym, a ona sama pozostaje w pamięci jako osoba niezwykle skromna, serdeczna i gotowa do pomocy⁶⁴.

Podsumowaniem artykułu uczynię słowa jego bohaterki, które najlepiej oddają intencję jej wysiłków badawczych i metodycznych, a jednocześnie stanowią przesłanie dla ich odbiorcy, czyli nauczyciela: „materiały dydaktyczne są tworzywem, z którego ma powstać własne dzieło”⁶⁵.

63 Taż, *Jak pisać pracę magisterską?: poradnik dla studentów nauczania początkowego*, Szczecin 1993; taż, *Jak pisać pracę magisterską?: poradnik dla studentów*, Kraków 1997.

64 Ze względu na wymogi redakcyjne i brak możliwości umieszczenia w obrębie niniejszego tekstu wspomnień o Węglińskiej planowana jest na ten temat odrębna publikacja.

65 Węglińska, *Jak przygotować się do lekcji? Wybór materiałów dydaktycznych*, s. 8.

Streszczenie: Celem artykułu było przedstawienie sylwetki Marii Węglińskiej: jej drogi życiowej, rozwoju zawodowo-naukowego oraz działalności dydaktyczno-organizacyjnej. M. Węglińska z edukacją wczesnoszkolną na poziomie akademickim była związana od samego początku powstania Uniwersytetu Szczecińskiego. W latach poprzedzających pracowała w szkolnictwie na poziomie podstawowym i zakładach kształcenia oraz doskonalenia nauczycieli, co nie tylko zaowocowało doświadczeniem, ale uformowało podstawowe zainteresowania badawcze. Były nimi metodyka edukacji wczesnoszkolnej i pedeutologia, a aktywność w tych obszarach dała w efekcie szereg publikacji, które weszły do kanonu literatury metodycznej dla nauczycieli.

Słowa kluczowe: pedagogika, dydaktyka, metodyka nauczania, młodszy wiek szkolny.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Szczecinie

Studium Nauczycielskie I im. K. J. Gałczyńskiego w Szczecinie, sygn. 174.

Archiwum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Wydział Nauk Społecznych

Akta doktorskie Marii Węglińskiej, sygn. 825/1044.

Akta habilitacyjne Marii Węglińskiej, sygn. 825/1045.

Archiwum Uniwersytetu Szczecińskiego

Akta osobowe pracowników: Maria Węglińska, sygn. 137/814.

Źródła drukowane

Jak pracować z uczniem zdolnym w klasach I–III? Poradnik dla nauczycieli, red. M. Węglińska, Szczecin 1990.

Opowiadanie jako forma wypowiedzi w klasach początkowych, red. M. Węglińska, Kraków 1997.

Węglińska M., *Czytelnictwo uczniów w młodszy wieku szkolnym*, Szczecin 1988.

Węglińska M., *Jak pisać pracę magisterską?: poradnik dla studentów*, Kraków 1997.

Węglińska M., *Jak pisać pracę magisterską?: poradnik dla studentów nauczania początkowego*, Szczecin 1993.

Węglińska M., *Jak pracować z obrazkiem*, Kraków 2000.

Węglińska M., *Jak przygotować się do lekcji? Wybór materiałów dydaktycznych*, Kraków 1997.

Węglińska M., *Jak przygotować się do zajęć zintegrowanych?*, Kraków 2002.

- Węglińska M., *Jakość pracy dydaktycznej nauczyciela a efekty uczniów klasy III z języka polskiego (na przykładzie opisu jako formy wypowiedzi)*, Szczecin 1996.
- Węglińska M., *List jako forma wypowiedzi w klasach początkowych*, Szczecin 1997.
- Węglińska M., *Motywacje szkolne dzieci w młodszym wieku*, Szczecin 1999.
- Węglińska M., *Nauczyciele klas początkowych i ich stosunek do wykonywanego zawodu (na przykładzie byłego województwa szczecińskiego)*, Warszawa-Poznań 1979.
- Węglińska M., *Opis jako forma wypowiedzi w klasach początkowych*, Warszawa 1989.
- Węglińska M., *Postawy czytelnicze dzieci wielkomiejskich (analiza porównawcza)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Prace Instytutu Pedagogiki i Psychologii”, 21 (1995), s. 63–75;
- Węglińska M., *Postawy czytelnicze dzieci w młodszym wieku szkolnym*, Szczecin 1991.
- Węglińska M., *Stosunek do czytelnictwa w wypowiedziach uczniów w młodszym wieku szkolnym i ich matek (na przykładzie środowiska wiejskiego)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Prace Instytutu Pedagogiki” 3 (2000), s. 27–36.
- Węglińska M., *Stosunek dzieci w młodszym wieku szkolnym do czytelnictwa czasopism w zależności od środowiska*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Prace Instytutu Pedagogiki” 2 (1999), s. 243–256.
- Węglińska M., *Stosunek uczniów klas niższych szkoły podstawowej do nauki*, Szczecin 1982.
- Węglińska M., *Umiejętność adresowania listu przez uczniów klasy III na przykładzie środowiska wielkomiejskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Prace Instytutu Pedagogiki” 1 (1997), s. 127–134.
- Węglińska M., *Wiedza matek o postawach i motywacjach dzieci w młodszym wieku szkolnym*, Szczecin 1999.

Opracowania

- Konarzewska G., *Wstęp, w: Jak pracować z uczniem zdolnym w klasach I–III?: poradnik dla nauczycieli nauczania początkowego*, red. M. Węglińska, Szczecin 1990, s. 5–6.
- Kowolik P., „Jak przygotować się do zajęć zintegrowanych?”, Maria Węglińska, Kraków 2002: [recenzja], „Nauczyciel i Szkoła”, 3–4 (2002), s. 390–391.
- Król J., *Instytut Pedagogiki – struktura organizacyjna, władze i infrastruktura*, w: *Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Szczecińskiego (1985–2015)*, red. J. Król, E. Magiera, Szczecin 2015, s. 49–96.